

FRANJO MARKOVIĆ — RODOLJUBNI PJESNIK I UČITELJ FILOZOFIJE

Koliko u filozofiji Herbartovac?

Vladimir Filipović

Marković je ličnost koja se s izvjesnog filozofijskoga kruga misli obraća životu i kulturi hrvatskoga naroda i želi, da nekako utječe na njegov udes

[Bazala]¹

I

Kada je godine 1874. u Zagrebu obnovljeno naše, danas već preko 300 godina staro, hrvatsko sveučilište (a obnovljeno je uz teološki ponajprije kao pravni i filozofski fakultet), valjalo je na Filozofskom fakultetu prvenstveno popuniti uz kroatistiku najznačajniju njenu katedru, a to je — filozofijska. Nije bilo velikoga izbora. Izbor je pao na književno-kazališnog kritičara i estetičara, a u osnovi idiličkog i romantičkog hrvatskog književnika Franju pl. Markovića (1845—1914). Tim se činom njemu samom nametnula, uz dotadašnje njegove životne ciljeve i ideale, jedna nova dužnost, da postane na tom fakultetu učiteljem te najstarije temeljne znanstvenosti — opće filozofije, a koja je u to vrijeme bila i općeobvezatni predmet za sva područja filozofskog fakulteta, pa je imala i utjecaj na razvoj znanstvene misli i drugih struka na njemu. Marković je osjetio (što i sam ističe!) da je pozvan da zadovolji jednom ozbiljnom i teškom, općevažnom zadatku, da na »strogo misaonom putu istraživanja pomogne svojoj kulturnoj sredini, a preko nje svome narodu na izgradnji jedne na znanju utemeljene bolje budućnosti«. Time je Marković u svom novom životnom pozivu sam sebi zadao zadatak, da taj poziv usidri u njegovu dubokom općeživotnom smislu. Međutim, tim je prelomom odustao da samo poetskom riječi

¹ A. Bazala, *Filozofijski portret Franje Markovića* («Rad» Akademije 224, g. 1921).

širi svoje rodoljubne ideje. Dapače, zbog njega je napuštao svoju prvotnu djelatnost i angažiranost i, kako Branko Vodnik piše 1906. godine, da je »čisti teoretičar kao učenjak ugušio pjesnika«, a Lunaček tvrdi (»Obzor«, 1918) da je »formalistička estetika ugušila u Markoviću njegov romantičarski temperamenat«. Napustio je značajno uredništvo »Vjesnika« (1873), koje je prepuštao Šenoi, i pripremao se za svoj novi zadatak na Sveučilištu, nastavljajući studije kao mlad bečki doktor filozofije na sveučilištima u Dresdenu, Leipzigu, Berlinu i Parizu.

Jednom se filozofskom tematikom Marković već temeljito bavio, ali je tek 1903. godine završio i napisao prvu estetiku na hrvatskom jeziku, što je bio rezultat njegovih dugogodišnjih formalističko-estetskih analiza i primjena u književno-kritičarskoj praksi, a u duhu Zimmermannsko-Herbartovskih ideja. Književnu kritiku je Marković oduvijek smatrao primijenjenom estetikom, pa time i počinje u nas sustavno i znanstveno tretiranje te tematike uopće. Dok neki smatraju Vraza začetnikom književno-kritičarske djelatnosti u nas, valja napomenuti da je s Vrazom tek započeta impresionistička kritička praksa, a nju Marković uzdiže na stupanj znanstveno-kritičke sistematičnosti. Ni Vukotinović, ni Demeter ni Veber-Tkalčević, ni Jurković pa ni Šenoa, preteče i suvremenici Markovića, nisu svoja kritičko-prikazivačka razmatranja temeljili na jasnim sustavnim estetskim kritičko utemeljenim načelima. Vjekoslav Klaić već u »Vijencu« (1884) naziva s pravom Markovića »prvim kritičarom u hrvatskoj književnosti«. Kroz tri decenija smatralo se Markovićeve sudove u književnosti mjerodavnim, a njegovo dugogodišnje kazališno-kritičarsko ocjenjivanje općenito važnim. Njegove mnogobrojne studije o književnosti, od Gundulića do Preradovića i Šenoe, štampane u »Radu« Akademije, smatrale su se problematički i aksiološki definitivnim.

Po kritičko-estetičkoj tematici Marković je ušao u osnove jednog filozofijskog područja. Kako su pak sve filozofijske discipline u bitnim pitanjima povezane s osnovnim problemima filozofije uopće, to za njega nije bilo teško da tu svoju jednodržetnu spremu proširi u nastavi na ostala filozofska područja, od logike do etike, metafizike, te povijesti filozofije i psihologije. Dakako, u povezanosti s tadašnjom svjetskom filozofijom, ali s osnovnim zadatkom da se univerzalni filozofski termini pretoče u moguć hrvatski izražaj, a ideje u naše probleme i potrebe života.

No valja pri tom imati u vidu da je Marković bio u izvoru i ostao romantički hrvatski pjesnik, pa su u tom duhu i s te osnove iznicali i razvijali se svi njegovi kasniji stvaralački misaoni pa i filozofski putovi.

Već je prošlo doba ilirskoga zanosa i otkrića, te je hrvatska književnost našla sebi na otkrivenim tradicionalnim putovima svoj pravi razvojni, što će reći, narodni put, a koji može stvaralački živjeti i razvijati se sâm, kad se prošlost u sadašnjosti poveže s vidicima u budućnost. Otkrilo se da smo uza sve kroz stoljeća jake utjecaje, i romanskog, i germanskog duha, na čijoj smo tromeđi oduvijek živjeli i stvarali, ipak u književnom izrazu ostvarili svoje specifične oblike doživljaja svijeta; svijeta koji je bio i ostao samo naš a u izvoru slavenski, u biti svojevrsni, a bez koga sebi pripadnoga svijeta ne može nastati ni jedan stvaralački čin. A taj je čin svagda čin pojedinog stvaraoca, a stvaralac — sin svoga zavičaja. Koliko je god istinska činjenica da vrijedna kulturna djela postaju zajedničke vrednote ljudske zajednice (uz uvjet da se njoj mogu prezentirati!), toliko su ona po svome izvoru svagda djela stvaraoca, koji je izraz narodnih horizonata, onih u kojima je stvarao. Bez toga korijena, sve je nakalemljeno i ostaje tuđe, a po tome i manje vrijedno.

Tako se na tromeđi romanskoga, germanskoga i slavenskoga duha Marković već rano priklanja Adamu Mickiewiczu, a preko njega i sveukupnoj poljskoj književnosti. Tradicionalno polnofilstvo koje Marković otkriva, ne samo u ilirizmu nego već davno prije u Ivana Gundulića i Vinka Pribojevića, te na temelju svojih iskustava, a i ovih tradicionalnih veza, gaji jednu posebnu vrstu panslavizma, koju često nazivaju austroslavizmom, iako je on u Markovića u osnovi mnogo širi. Prohaska dovodi Markovićevo stvaralaštvo u vezu s Tolstojem, a čak i s Dostojevskim. No uza sve to, njegovo se panslavenstvo ipak usredotočuje s tih vidika ali oko užih hrvatskih problema, što pokazuje sve njegovo literarno stvaralaštvo.

Interesantno je i borbeno to naše kulturnopovijesno razdoblje, u kome u javnom političkom životu dominira austrijsko građanstvo, a i ponijemčeno hrvatsko, koje je tada čitalo samo njemačke knjige, pa »Vijenac« — u kome je Marković jedno vrijeme urednik (1872/3) — u borbi za hrvatsku orijentaciju, nazivaju »šovinističkim«. Početak jedne tragične sudbine, za koju šenoa u »Vijencu« (1879) nalazi da u »Hrvatskoj svakoga rodoljuba nazivaju 'šovinistom'«. Hrvati se nisu smjeli isticati i ponositi s onim što su sebi jednako svojatali Germani kao i Romani. A tuđinci su nam — ili njihove sluge — tada davali karakteristike.

Marković i njegovi pjesnički suradnici, nalazeći poetske uzore u izvornom domoljubnom »Sturm und Drang«, pokret u kome Nijemci iznose ideje u borbenosti protiv tuđinaca, što je kod njih izražavalo ideje protiv utjecaja francuštine, a u nas, ana-

logno protiv nijemštine. Uz tu ideju Marković traži da se »hrvatski govor kao znamen prosvjete i obrazovanosti u sve krugove sve to više širi« (»Vijenac« 1870). Teza protiv proširene i snažne »kulturtregerske« nijemštine u Zagrebu!

Barac u svojoj studiji *Članak o Franji Markoviću* u zbirci *Članci o književnosti* (1935, str. 34) kaže za njega: »Marković je stvarno jedan od onih naših pisaca koji su najustrajnije, najenergичnije, a i najiskrenije zadržali u cijeli hrvatski nacionalni problem druge polovice 19. vijeka... a sva je prošlost i mutna romantika u Markovićevim djelima samo koprena kojom je pisac naoko htio da prikrije vlastita opažanja iz života svoga doba«. »O hrvatskom rodoljubnom zanosu koji se usredotočuje u velikoj ideji slavenstva, Marković je sanjao kao o najvišem dometu svojih nacionalnih koncepcija«. ² I *Karlo Drački* i *Benko Bot*, a i *Zvonimir* nisu nego drame u kojim se u vidu pojavnosti reflektira punina realističkih antiteza Markovićeve tadašnjice, a pod vidom čovječnosti i slobode.

Uopće se može, bez ograničenja, reći da je sva hrvatska tadašnja rodoljubna poezija bila u potpunoj angažiranosti u punini, ne samo političkoga nego i općekulturnoga življenja. To nije doba kome Hegel u svojoj *Estetici* predviđa odumiranje književnosti kad preživi svoje iskonsko univerzalno značenje. To je u nas doba u kome književnost živi još uvijek kao centralni sastavni dio sveukupnoga javnoga života.

U njoj se tako odražavaju sve zbiljske teškoće, ali i jasne ideje i ideali života. Osnovna stremljenja hrvatskoga življenja vidljivija su u Markovićeva doba, nego u bilo kojem drugom misaono neugroženom obliku zbivanja. Tako se uz još uvijek živi romantički zanos postilirizma na jednoj strani, pokazuje na drugoj vidljiva antiteza političkih pritisaka stranih centara. To su obilježja jednog teškog oblika javnog života, a koje je pjesnik Marković u metaforama svoje poezije tako jasno iznio.

»Krsto Pavletić je govoreći o pojedinim Markovićevim djelima, isticao savremenost njihovih ideja i nalazio im korijen u prilikama Markovićeva vremena. Dragutin Prohaska je s pravom prigovorio hrvatskoj kritici, što nije uočila vezu između Markovićevih djela i hrvatskoga političkog života poslije g. 1848... Može se čak reći da je upravo Marković unatoč svoga bježanja u daleke krajeve i vremena bio najaktualniji pjesnik svoga doba. U svojim se pjesničkim djelima uzdiže kao jedan od najdubljih i najizgrađenijih hrvatskih nacionalnih ideologa«. ³ A to je pokazivala i sudbina štampanja i prikazivanja njegovih djela, koja

² Nedjeljko Mihanović, *Franjo Marković*, u *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 44, str. 7—24.

³ Antun Barac, *Članci o književnosti*, Binoza 1935, str. 7—52.

su bila svagda cenzurom zaustavljana. »Iza romantične zavjese ove idilične poezije izbija slika stvarnosti i smjelosti autorovih reakcija na suvremena zbivanja«. ⁴

Sam Marković aktivno sudjeluje i u hrvatskom političkom životu, pa tako već kao mladi profesor u Osijeku potpisuje proglas protiv bana Raucha zbog kojega je imao i političkih neprilika. Od godine 1881. do 1890. bio je opozicijski zastupnik križevačkog izbornog kotara u Hrvatskom saboru, pa su mnogi od tih govora i tiskani. Svim tim akcijama Marković pokušava probuditi kritičku svijest i izraziti protest u mračnoj političkoj zbilji svoga doba. Tom intencijom djeluje od svoga mladenačkog poetskog *Doma i svijeta*, pa sve do svojih političkih govora u Hrvatskom saboru. U viziji ideje slavenstva upozorava jasno na zbiljske teškoće življenja hrvatskoga naroda.

Izvanjski uvjeti su teški, mogućnosti života ograničene, ali u toj složenosti oskudnog življenja Marković upozorava da se valja čuvati da podlegavši stranim utjecajima, ne utrne *duh* narodni, a što bi bila ujedno propast narodne opstojnosti. Duh je onaj, drži Marković, koji čuva i u oskudnim izvanjskim okolnostima bit i biće narodno. U svojoj mladenačkoj pjesmi *Zla kob* (1865) prikazuje grijeh odmetništva, koji nije drugo nego izdajstvo, a posljedica je nesloboda, a po tome i nestajanje onoga što narod čini narodom, koji nije to što jest tek po svojoj biološkoj opstojnosti. Prikloniti se tuđem duhu, znači propast za narod kao osebujan narod. Te su ideje jasni principi sveukupne Markovićeve javne djelatnosti, a po tom i literarnog stvaranja, pa i znanstvenog istraživanja na području filozofije.

U općoj viziji Markovićeve ličnosti, njegov učenik, biograf i nasljednik na katedri filozofije, Albert Bazala prikazuje Markovića kao »ličnost koja izlazi iz jedne sredine značajne za naš narodni život i kako je ta ličnost stajala prema duhu vremena i prema težnjama našega naroda«. ⁵ Svoje zvanje kao znanje prometnuo je Marković u svoj životni poziv, kome je posvuda, na svim područjima djelovanja, od poetskog i znanstvenog do aktivno političkog, zdušno služio. Za sveučilište je znao da je ono »osvjestilište kulturnih nastojanja i obrazovalište narodnoga bića«, što znači da je stekao uvjerenje o svojoj vrijednosti i svojoj moći na jednoj strani, a u prisvajanju novih ideja na drugoj strani uvrstivši ih u svoj način življenja, u svoj »stil života« — koju ideju posuđuje od Nietzschea.

I sada se postavlja pitanje, kako se to Markovićevo kulturno, napose literarno i političko, a uistinu općeživotno stajalište odrazilo u njegovoj sveučilišno-prosvjetiteljskoj djelatnosti?

⁴ Vidi bilješku br. 2. (str. 11)

⁵ Vidi bilješku br. 1, str. 223.

II

Dogodio se, eto, u životu, a time i u životnom zadatku Markovićevu prelom, kada mu se nametnuo povijesni zadatak da započne i organizira rad na prvoj katedri filozofije novoosnovanog, a zapravo obnovljenog filozofskog fakulteta u Hrvatskoj.

Uz tu se činjenicu ponavlja tvrdnja da je Marković izvršavajući taj zadatak, naprosto u svoju nastavu prenio Herbartovu filozofsku misao, a za koju činjenicu diletantski, doduše anonimni i time neodgovorni pisac prikaza razvoja filozofije u Jugoslavenskoj akademiji (*Spomenica*, 1966) tvrdi da ona »sa svojim epigonskim i eklektičkim karakterom nije bila drugo doll mrtvi rukav u struji njemačke filozofije«. A da na taj »mrtvi rukav« nadograđuje Marković svoju, a time i našu filozofiju, uvrštavajući je u nešto neživo i nama tuđe.

Je li Marković, kako tvrdi anonimus Akademije, bio epigon Herbarta, a »koji sam nije imao prave volje da dublje uđe u čiste filozofske probleme«, i koliko je Marković bio i u tom negativnom smislu doista herbartovac — zadatak je ovoga moga kratkog izlaganja.

Već izvorište i dotadanja aktivnost Markovićeva daju jasan odgovor na pitanje o mogućem njegovu načinu filozofiranja.

Za Markovića rekosmo da je bio hrvatski književnik i kritičar koji je vidio i naglašavao činjenicu da je hrvatska književnost našla svoje izvorište, a po tom i ciljeve, svoju vezu sa svojom povijesnom baštinom i svoje otvorene putove i vidike u ostvarivanju ideja i ideala koji su izvirali iz opće tadašnje situacije življenja hrvatskoga naroda. Kritičkim pak uvidom trebalo je otkrivati narodne, često svjestitosti skrivene ali bitne vrednote, no koje su svagda »duševno sredotočje« čovjeka. Marković je sa svoga književno-kritičkog nastojanja proširio taj zadatak na sva područja duhovnog stvaralaštva, uviđajući da ćemo samo po toj našoj *osebnosti* moći dati svoj prilog u kulturnoj povijesti ljudstva. Misao koju je tako jasno isticao Fichte, a koji je upravo preko Herbarta imao velik utjecaj na Markovića, a kasnije i na Bazalu.

Trebalo je kritički prići analizi te situacije i voditi je k vidicima koji su u našim mogućnostima mogući kao ostvarljivi. Vidicima koji su prisutni i u našoj filozofskoj baštini, koju tek valja pomno i kritički istražiti.

U književnosti već se u borbi između »starih« i »mladih«, Marković opredijelio za »stare«, što mnogim njegovim interpretima u književnosti nije takvo stajalište jasno. Međutim, očito je da su mu u tom času smetale uvozne idejne novotarije »mla-

dih«, u trenutku kad je trebalo oživjeti ideje koje nam ostaviše u životu i književnosti naši »stari« da bismo svojim putem kretali prema našim, upravo samo osebujno našim ciljevima i vrednotama. To je bio pokret od ilirizma naovamo, a Marković se bojao da »mladi« ne podlegnu veoma jakim utjecajima stranih, nama tuđih ideja. Ističući Markovićeve kritičke teze u kojima on osjeća nužnu vrijednosnu vezu između književnih djela i života, Barac u Predgovoru *Hrvatske književne kritike* kaže: »... da je krajem stoljeća ustao protiv hrvatskih dekadencata — s opravdanjem da se umjetnost ne smije udaljavati od problematike vlastitog vremena. Oštro je žigosao pokušaje, da se kao nešto novo i vrijedno u hrvatsku književnost unose plodovi stranih literatura, koje su odraz drugačijih prilika i drugačijih potreba«. ⁶ Marković je jasno vidio da se radi o biti ili nebiti jednoga maloga naroda koji su kulturno i politički pritiskivali veliki i jaki, pa ako na duhovnom području postanemo tuđi, nećemo ni na političkom, a zapravo ni na općeživotnom ostati svoji. To je Marković jasno vidio, i to je u svojim tezama iznosio. A trebalo je ta naša osebujna vrijednosna otkrića i to uvjerenje kritički osvijetliti i životno osvijestiti, pa su za Markovića postala dominantna dva životna zadatka: *kritičnost* i *narodnost*. Te dvije ideje dominiraju njegovim stvaralaštvom odiskona, a u procvatu, kada se sav koncentrira na području znanstvenosti i prosvjetiteljstva, ostaju Markoviću osnovnom karakteristikom do konca života, te na tom putu i determiniraju sve oblike njegove djelatnosti.

Kritička filozofija treba da bude na tragu narodne samosvijesti, a, kako reče Marković »samosvijest je najviši oblik i lične i narodne afirmacije«. Ako je »pritisak jači od otpora, biće se nalazi u stanju trpnosti, ugrožena bitka, ako je naprotiv otpor jači od pritiska, biće istupa aktivno 'afirmira se'«. Filozofija treba po Markoviću da kritičnošću oživotvori samosvijest naroda, a time osigura i njegovo održanje na prostoru u kome živi: Kritičnost koja ne dopušta nikakvo epigonstvo. Ni Herbartov utjecaj nije bio za Markovića u tom smislu prenošen kao neko osebujno epigonstvo. Preuzeo je od njega težnju za jasnoćom i egzaktnošću filozofske misli. Herbart je bio tek uzor metodološke kritičnosti u školskom razvoju filozofske misli, što ćemo uskoro i pokazati.

III

Kakva je bila evropska povijesno-filozofska atmosfera u Markovićevo doba, Bazala opisuje ovako: »Filozofijski studij Franje Markovića pada u vrijeme, koje je više no ijedno drugo imalo

⁶ Antun Barac, *Hrvatska književna kritika*, I, Matica hrvatska 1950.

značaj prelazna doba: posljednji akordi uznošljive idealističke filozofije su odumrijevali, potisnuti iz prilično robustnih glasova iz kruga prirodnih nauka, a diskretno intonirani zvuci modernih sustava još se nisu pravo razbirali. Na sveučilišnim katedrama u Njemačkoj vidi se po koji zastupnik Fichteove nauke (I. H. Fichte, Harms) ili Schellingove filozofije (V. G. Carus), osamljeni reprezentanti Krauseove nauke (Ahrens, Tiberghien) pored još uvijek dosta brojnih pristaša Hegelovih (J. H. Erdmann, Kuno Fischer, K. Prantl, Rosenkranz, F. Th. Vischer, E. Zeller). Neoficijelni suradnici na polju filozofije, ponajviše prirodoslovci i liječnici, oslanjajući se na prirodne nauke, napose fiziologiju, priklanjaju se materijalističkim tendencijama, koje uz naturalističke motive, potaknute od Straussa i Feuerbacha i uz Schopenhauerovu 'filozofiju raspoloženja' nailaze na najživlji odziv u širim vrstama obrazovanja svijeta. Službena se francuska filozofija u to vrijeme kreće u kolosijeku eklektičke filozofije Cousinove, a zastupa je P. Janet, najoštriji protivnik materijalizma i pozitivizma; pored njega se ističu E. Caro, F. Ravaisson, Ch. Secrétan, E. Vacherot, koji su manje ili više u vezi s Cousinovom školom. Pozitivistička struja, potaknuta od A. Comtea, kreće se ponajviše izvan stručnih krugova, ali ima mnogo privrženika. H. Taine i E. Renan susreću se sa simpatijama. Engleska nauka, zastupana je po J. St. Millu, A. Bainu i E. Spenceru, naginjući empirizmu i pozitivizmu, pojačava srodno raspoloženje na kontinentu, ali ona je tek na početku svojega kasnijeg utjecaja na filozofsku misao.⁷ Kad Bazala u prikazu tadašnje evropske filozofske situacije govori o »intoniranim zvucima modernih sustava«, on misli na preteče fenomenologije Herbarta, Bolzana i Brentana.

A kakva je filozofijska situacija u to vrijeme u Hrvatskoj? Uz neosholastičke struje skotizma, augustinizma i tomizma, koje su predstavljali crkva i crkveni redovi, u čijim je rukama bio velik dio prosvjetne djelatnosti, vankonfesionalno filozofiranje bilo je povezano manje uz povijesno-humanističke znanosti, a više, kao i u Evropi, uz nagli razvitak prirodnih znanosti i iz njih izvedenih ili s njima povezanih pogleda fizikalizma, darvinizma i evolucionizma, mehanizma i vitalizma, a sve pod idejom metafizičkoga monizma (Šulek, Brusina). Uz ta strujanja nalazimo po koje ime iz kruga srednjoškolskih profesora filozofije, koji su svoje manje propedevtičke radove objavljivali ponajviše u izvještajima srednjih škola (Pacel, Posedel, Križan, Stare, Jemeršić, Manojlović i dr.). No niti one struje sholastičke filozofije, niti struje s prirodnom znanostu povezanih novih vidika, a niti fragmentarni uvodni odlomci nisu bili odraz ondašnje sveobuhvatne duhovne narodne atmosfere, a niti su mogle zado-

⁷ Vidi bilješku br. 1, str. 28.

voljiti potrebe općeživotne kritične filozofske misli u kojoj bi bili u isti mah povezani vidici sveopće evropske filozofije, a uz to vidljiv odraz sveopćosti našega življenja, koji zadatak nosi u sebi svagda živa filozofska misao.

U toj opće prisutnoj alternativni idealizma-materijalizma te prirodoznanstvenog naturalizma i svestranim pokušajima eklekticizma (koji se po mišljenju Markovića u svakom narodu javlja vrlo kasno, a ne na početku filozofiranja), Marković traži za početak filozofiranja školu koja će odgajati *kritički duh*. Kritički je duh potreban i znanstvenim istraživanjima te sintezi ljudskoga znanja, a i vrijednosnim otkrićima kulture i zbiljskoga ljudskoga življenja. Sve je te osobine Marković nalazio u kritičnoj filozofiji Friedricha Herbarta (1776—1841).

Herbartova filozofija kao izričito propedeutična filozofija bila je cijenjena na mnogim tadanjim njemačkim sveučilištima, a kako je Herbart bio na königsberškoj katedri (od 1808. godine) nasljednik Kanta, to se na njoj nazrijevala u osnovi kritička misao, ne samo filozofskih nego i općeznanstvenih teza. Herbartu su bili na toj katedri povjereni predmeti pedagogije i filozofije, pa je u vezi s tim zadatkom on napisao niz kompendijskih udžbenika koji obrađuju sistematski tematiku metafizike, logike, etike, estetike i psihologije. Uz *Opću pedagogiju*, izvedenu iz svrhe odgoja, Herbart je napisao poznati *Udžbenik za uvod u filozofiju*, koji je bio primjenjivan kao uzor filozofijske propedeutike, a Herbart je po njemu postao najuglednijim i najdražim učiteljem visokih škola u Njemačkoj. Povjesničar filozofije Gerhard Lehmann naziva taj udžbenik »klasičnim«. Ta su djela služila i Markoviću kao *pomoćni uvodni udžbenici* za nastavu filozofije na našem sveučilištu. Herbartova je oštra kritika njemačkog idealizma imala veliko povijesno značenje u razvoju evropske filozofske misli sredinom i koncem 19. stoljeća, a što u nas nije nikada dovoljno naglašeno. Herbart je u nas više poznat i cijenjen kao pedagog, nego kao filozof, pa mnogima nije ni znano da je prikaz značenja Herbartove filozofije u Überwegovoj *Povijesti filozofije* izveden na 19 strana (Schopenhauer na 14!), da je u Ziegenfussovom, a i Eislerovom *Leksikonu filozofa* prikazan na 7 strana (polovica kao Hegel), a prikazan je među osam najvećih njemačkih mislilaca (E. v. Aster, *Veliki mislioci*, Leipzig 1933). Među najznačajnije direktne pristaše Herbarta (»Herbartianer«) ubraja Eisler u svome *Leksikonu filozofa* 21 njemačkog i austrijskog filozofskog mislioca. Imali su i svoje časopise: *Časopis za egzaktnu filozofiju*, *Časopis za filozofiju i pedagogiju* i *Časopis za psihologiju naroda i znanost o jeziku*. No ti pristaše nisu bili sljedbenici jednog gotovog sistema, nego su uvažavali njegove kritičko-metodološke principe filozofiranja uopće. Herbartovi udžbenici su u Njemačkoj došli na

mjesto nekadašnjih Wolfovih udžbenika, koji su npr. u Kantovo vrijeme služili kao temeljna građa filozofske nastave na sveučilištima. Herbartova veličina nije u osebnosti filozofskih vidika, nego u kritičnosti »obrade filozofskih pojmova«, a što je upravo naš Marković trebao kao uvođenje filozofije u nas. Uz odbijanje isključivog spekulativnog idealizma, trebao je kritičnost i opće znanstvenu ulogu filozofije, koji mu je zadatak naša nova katedra filozofije kao sveopća disciplina mladog filozofskog fakulteta nametala. Srodan mu je bio Herbart kad je zajedno s Humboldtom bio član »znanstvene deputacije« za obnavljanje njemačkog visokog školstva, a taj je zadatak upravo u nas Marković počeo ostvarivati.

Čak i Herbartova priroda u načinu življenja bila je slična Markovićevoj. Bio je čovjek moralne ozbiljnosti i strogosti, pa se nije nikada nalazio na raskrscima života poput, recimo, suvremenika Schopenhauera.

Odgojen na osnovi klasične kulture, pod idealom harmoničke svestranosti na osnovi etičke čvrstoće i estetske sistematičnosti, Herbart je bio biografski tip Markovićevega životnog uzora. U grčkoj je filozofiji otkrivao neposrednost doživljaja problema, a ne izvoda iz drugih filozofija u obliku koga se reflektiranja kretala tadašnja evropska sveučilišna filozofija.

U Asterovoj zbirci *Veliki mislioci* Lehmann izlaže svoju studiju o Herbartu. Herbart je počeo svoj životni put nakon studija kao privatni odgajatelj Karla v. Stegera u švicarskoj. Ta odgojna funkcija, poput sličnih odgojnih odnosa Platona i Aristotela, nametala mu je i teoriju o toj funkciji, te je postao najveći filozof među pedagozima, a ujedno i najveći pedagog među filozofima, stvorivši tako filozofiju odgoja, koju je upravo Marković trebao i tražio. Po osnovnom pedagoškom postulatu da sva znanstvena i filozofska građa bude razumljiva, jasna i razgovjetno izložena. Bio je poput Herbarta protivnik »poetske filozofije«, koju je ostvarivao spekulativni idealizam i sve je izlagao iz strogo sistematički školovanog istraživanja s nesmiljenom kritikom svega neprovjerenog. »Svaki mu patos, pravi i krivi leži daleko.« Lehmann ističe kako je upravo povijesno-filozofsko značenje Herbarta u njegovu »najoštrijem, najobuhvatnijem« kritičkom stavu prema idealizmu, a koji je dobro poznavao jer je bio neposredni slušalac Fichtea. Bazala za značenje Herbartova filozofskoga stava za Markovića kaže: »Kritička filozofija Herbartova postala je za Markovića *propedeutikom* filozofskoga duha u nas« (224,4).

Franjo Marković je prvenstveno staroklasični filolog, koji neposredno poznaje grčku filozofiju. Herbart također ističe grčku filozofsku misao kao onu izvornu, koja od neposrednosti životnih doživljaja i živog čuđenja počinje filozofirati. Na taj izvor vraća

se i Marković. Herbart je protivnik početnoga filozofiranja iz izvorišta velikih suvremenih filozofskih mislilaca. Filozofska misao mora da izvire iz neposrednosti življenja, a ne — kao moderna filozofija — koju Herbart naziva »*Modephilosophie*« — iz autoriteta izabраниh mislilaca. Na te Herbartove ideje nadovezuje naš Marković svoju prosvjetiteljsku sveučilišnu praksu, koja se ne može vezati za neke našem narodnom duhu strane autoritete i uzore. Marković kao učitelj filozofije ne nastavlja na neki strani filozofski sistem, nego kritički povezuje logičku misao sa zadacima života i na njemu povezanih znanosti, a Herbarta uzima samo kao uzornoga kritičkog i svestranog učitelja. Herbart mu je uzor u metodološko-nastavnom izlaganju i učenju filozofiranja. A u tom je zadatku Herbart dosljedan učenik Kanta, koji neće da stvara nove sisteme nego da uči filozofiranju.

IV

Bazala u monografiji o Markoviću kaže: »U uvodnom predavanju k 'Logici' (18. listopada 1875) poredi Marković filozofiju s putničkom lađom, štoto je ljudski um otiskuje u beskrajnoj pučini misli, događaja i pojava put uvijek željno izgledane istine, dobrote i ljepote«. Bazala ne ističe da je ta misao prerađena uz malu izmjenu iz Kantove *Kritike čistoga uma*. Zajednička mu je ideja s Kantom, da je zadatak filozofije istraživanje i obradba subjektivnog iskustva, a ne posuđeni sistem mišljenja. Za Herbarta je također logika fundamentalna filozofska disciplina kojoj je zadatak *kritički* izložiti sadržaj pojmova, pojmova kao elemenata znanstvenog mišljenja koje treba podvrći najoštrijoj kritici, kako bi bili doista »sposobni nositi cjelovitu građu ljudskoga znanja«. Herbart definira zadatak filozofije (u II. poglavlju svoga *Uvodnog udžbenika*) kao »obradbu pojmova«. »Naše misli«, veli Herbart, »su pojmovi u vidu kojih mi doživljavamo sve što promatramo. Filozofija obrađuje probleme koje joj život u iskustvu nameće, a razum ih pojmovno povezuje. Iskustvo je tako izvorište svega što spoznajemo, dakako pomoću pojmova. Jasnoća i razgovjetnost pojmova uz neproturječnost njihovih složaja, osnovni je postulat kritičkoga mišljenja, a to je temelj sistematske znanstvene spoznaje u okviru koje, odnosno kao baza koje treba da se razvije filozofska misao. Kritičko-sistematska obradba iskustveno danih pojmova suprotstavlja se arhitektoničko konstruktivnim vezama pojmova, kojom se metodom služi idealizam.« To su teze i Herbarta i Markovića. Za Herbarta je povijest filozofije prikaz pogrešnih pokušaja postavljanja pojmova u neprotuslovne veze, što je nemoguće izvesti dok su riječi kao simboli pojmova nosioci raznolikih sadržajnih određenja pojmova. Treba, dakle, kritički početi od početka, a ne nastavljati

na velike sistematičare filozofskih sustava, kojih se sadržajno određenje pojmova ne može pomiriti. Uz jasnoću i razgovjetnost pojmova, jedini je cilj filozofskoga mišljenja izvesti neprotuslovno shvaćanje života u jedinstvu mnoštva datosti. Po otklanjanju proturječnosti koje leže u iskustvenom pojmu bitka, dobiva se nešto pozitivno, a to je spoznaja istinskoga bitka. Od »slučajnih« iskustvenih datosti, kritička svijest vodi do istinskoga bitka.

Herbart se izričito suprotstavlja Hegelovoj ideji određenja dijalektike pojmova, jer je prvotni zadatak kritičko-filozofskoga mišljenja potpuno iskorijeniti proturječnost pojmova, sve dok se ne dođe do jedinstvenog neprotuslovnog pojma cjelokupne zbilje, a to je zadatak metafizike, koja time postaje ne samo temelj filozofije nego znanstvene ljudske svijesti uopće. Da je pak logika polazište svakog kritičko-filozofskog mišljenja, ističe naš Marković u svim svojim filozofskim raspravama, a po Bazalinom svjedočenju i u svojim predavanjima na fakultetu.

Isti je kritički zadatak zadao filozofskom mišljenju i naš Marković, pa mu je po tom zadatku i označena filozofija kao osnovica znanstvenog mišljenja uopće, jer je znanost, a ne samo filozofija, dužna da tu kritičku obradbu pojmova uzima kao svoj temelj. Marković kaže: »Naučni i filozofski duh treba najprije uzgojiti, izvježbati i učiniti sposobnim da u takvim prilikama uzmogne izvršiti zadaću, koja ga čeka.« Kritičko-empirijska filozofija Herbartova »činila se podesnom da u takvim prilikama bude *propedeutikom* filozofskog duha u nas«,⁸ u skladu s postulatima da se znanstvena misao mora prvenstveno odlikovati »jasnoćom i egzaktnošću«. A radilo se o istom zadatku — o uvođenju u filozofiranje pomoću analize značenja pojmova, što je nešto kasnije bilo izvoriste fenomenologije, a zatim i suvremene filozofije jezika.

Uz Herbartu su po Überwegu predstavnici kritičke misli herbartovci i antiidealisti spekulativnog filozofiranja — Bolzano, Brentano i Fries. Husserl citira često Bolzana kao najvećeg logičara sviju vremena i iz njega izvodi neke refleksije svoje fenomenološke logike. Überweg, povezujući značenje Herbartu s Friesom, te u oštroj kritici spekulativnih sistema, nalazi analogiju Herbartova vraćanja na Kanta. Brentano, iz čije su škole izišli i Husserl, i Meinong, i Stumpf, povezujući se iz sholastike na logičke refleksije Herbartove, utvrđuje na tematici etičke fundamentalne kategorije fenomenologije. Ukratko, taj je Herbartov krug — smatraju povjesničari filozofije — imao veliko značenje u prevladavanju postkantovskog idealističkog konstruktivizma, otvarajući nove horizonte suvremenog filozofiranja. Historičar filozofije H. Noack smatra da je Herbart po svojim ide-

⁸ Vidi bilješku br. 1, str. 224.

jama inspirator i Nietzschea (perspektivizam) a i H. Cohena (ratio psychologica).

U tom krugu Herbartova utjecaja nalazimo izvore što ih Bazala naziva »diskretno intonirani zvuci modernih sustava, koji se još nisu pravo razabirali«, a koji su bili sabrani u Herbartovima solidnim kritičkim vizijama. U tom smislu, u tom vidu je Herbart utjecao i na Markovića, ne po nekom gotovom sistemu, nego po njegovoj kritičko-misaonoj metodologiji, koja je otvarala nove vidike u filozofiji i znanstvenoj svijesti uopće.

Herbartova nauka o samosvijesti kao izvorištu ljudskoga htijenja i stvaralaštva odražava se u aktualističkoj ideji Markovićeve mišljenja. A kako je ona ne samo izvorište subjektivnog stvaralaštva, nego i »narodne afirmacije«, to je ta ideja postala osnovna ideja vodilja Markovićeve filozofiranja, a jasno je izražena u njegovu glasovitom rektorskom govoru »Filozofijske stručne pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV do XVIII« (1881), a koja je preštampana u prvom broju *Priloga za istraživanje hrvatske filozofske baštine* (1975). Ta rasprava je idejni začetak onoga na čemu se danas provode suvremena istraživanja u našoj bogatoj filozofskoj baštini.

Kategorija »samosvijesti« individualne, a po tom i nacionalne postala je po Herbartu temeljna misao vodilja izvorišta Markovićeve filozofiranja. Marković smatra da je »životni zadatak pojedinca i historički poziv naroda, da se u razvoju svojem uzdigne do toga stanja, gdje svijest sebe zna kao 'ja', zna što i gdje kao ja hoće i kamo ide«. Ideja u skladu s Herbartovim tezama o značenju samosvijesti, a postaje povezana s našim postilirskim duhovnim pokretom. (No o tome nešto kasnije!)

U Herbarta iza logike dolazi metafizika kao osnovna filozofska a ujedno i opća znanstvena disciplina, koja u kritičkoj obradbi povezuje osnovne poglede sviju znanosti. Herbart smatra da filozofska, a to će reći metafizička misao, svagda počinje skepsom. Misao treba da se oslobodi iskustva, koje bez kritičnosti donosi samo proturječnosti. Svaki pravi početnik u filozofiji je skeptik, no skeptik je svagda početnik, dalek od polazišta zreloga mišljenja. Misao, sukladna s klasičnim grčkim gledištem da je početak filozofije čuđenje, a što nije drugo nego upitno-kritički stav prema postojanim gledištima jednako naime svakidašnjice kao i dogmatske filozofije. Filozofija na taj način rješava probleme koje iskustvo u svojoj zamršenosti nameće. Metafizika nije drugo nego izraz shvatljivosti iskustva.

Kad kritička filozofija u logici obradi pojmove, metafizika ih u smislu Leibnizove kategorije komposibiliteta svestrano povezujući usklađuje.

Pojmovi tako u svojoj međusobno mogućoj opstojnosti postaju na temelju neodrživosti principa kontradikcije problemi metafizike, koji prenose tematiku s logičkih na zbiljske, a to će reći realne mogućnosti, i tu se pokazuje da kontradiktorno ne može biti realno. Metafizika za Herbarta nije drugo nego kritička preradba iskustvenih pojmova. No od njih ipak nešto ostaje, a to je mnoštvo datoga što tvori zbilju, a to je polazište filozofskoga mišljenja, sa kojih pozicija polazi naš Marković u fundiranju svoje ontologije.

Sve što je čovjeku dano u prostoru i vremenu, to je pojava (Erscheinung), no ona nije kao kod Kanta fundirana u apriornim formama. Ona kao pojava tek je pričin (»Schein«) koji ukazuje na bitak (»Sein«) (»Wie viel Schein so viel Hindeutung aufs Sein« = »Koliko pričina toliko nagovještaja na bitak«). Iskustvo preko pojavnosti upućuje na sakriveni bitak, koji leži u njegovim temeljima.

Metafizika je ona disciplina koja svojom kritičkom obradom i usklađivanjem pojmova prodire od površnosti *datoga* u dubinu *realnoga*. Od pričina pojavnosti do približavanju otkrivanja bitka, što Herbart naziva »realima«. Reali su jednostavne i materijalne osnovice svega danoga u smislu Leibnizovih monada, ali bez sveopće predodžbene moći. Po tim fundamentalnim kategorijama i Herbartov sistem dobiva karakteristiku realizma. On svojom metafizikom prevladava Kantovski fenomenalitet iskustva. Kroz pluralističku ideju opstojnosti učvršćuje se bezuvjetni realitet pojedinačnoga.

Naš zadatak nije da ulazimo u pojedinosti Herbartove metafizike, prirodne filozofije i psihologije, no iz ovdje ukratko skiciranih osnova Marković izvodi svoje samostalne kritičke filozofske refleksije. U smislu tih Herbartovih izlaganja Marković izvodi ideje svoga kritičkoga realizma, na svoj osebujan način.

Valja ipak istaći Herbartovo osnovno i strogo distingviranje teorijske i praktičke filozofije. Herbart je smatrao da je tradicionalna težnja za jedinstvom filozofskog gledišta dovodila do neoprostivih pogrešaka upravo zbog toga što su logički, metafizički i estetski oblici zbilje posve dispartatni. Jer dok logika objašnjava, metafizika ispravlja, a estetika nadopunjuje pojmove, one se ne daju svesti na monističko, nego na pluralističko i odvojeno metodološko izvođenje. To pluralističko metodološko izvođenje ima svoj korijen u dosljednom Herbartovom pobijanju monoističkoga idealizma, a u kome se, u složenom pluralističkom stavu, Herbart pomaže već istaknutom posuđenom Leibnizovom kategorijom komposibiliteta.

No valja ipak istaći da je za Herbarta ovo samosvojno područje praktičke filozofije — gdje je u estetici involvirana etika — ono koje određuje predmete koji su dani u neposrednoj evidenciji, a što se ne događa u metafizici koja svagda svoje znanje mora postizavati odstranjivanjem zabluda. Estetički je sud nesamovoljan i neposredan, koji predikat prihvaćanja ili neprihvaćanja bez dokazivanja dodaje predmetima. Estetika je u užem smislu formalistička, što znači da estetsko sviđanje ne počiva na sadržaju prikazanoga, nego na formi, na odnosima prikazanog koji se neposredno ili sviđaju ili ne sviđaju. Radi se zapravo o kategorijama ritma, harmonije, jedinstva i dr. U etici su pak vrijednosna određenja, koja Herbart zove idejama: unutrašnja sloboda, savršenstvo, blagonaklonost, pravo, uzvraćanje i odobravanje. Na tim izvornim idejama, koje obrađuje individualna etika, razvija se socijalna etika na nadograđenim svojim vrednotama. No ipak cijela u okviru estetike. Herbart proširuje tematsku obradbu pojmova na tematiku vrijednosnih određenja i time zaokružuje mnogovrsnost zbilje u kritičku filozofsku viziju.

Herbartovi, preko Zimmermanna po Markoviću preuzeti formalistički estetski principi primijenjeni su, pa i izmijenjeni na sadržajnim primjerima našeg umjetničkog stvaralaštva. Marković na primjerima našeg stvaralaštva ostvaruje svoje kritičko-estetske teme, što pokazuju mnoge konkretne analize naše književnosti.

Zanimljive su Herbartove interpretacije na području psihologije. Dok je on na jednoj strani vrlo kritičan prema tradicionalnoj spekulativnoj psihologiji, dotle ipak ostaje jednostrani racionalist, koji ne vidi značenje velikih otkrića na području čuvstvenog i voljnog doživljavanja. Značajna mu je povijesna uloga u pokušaju da svede psihologiju na nivo empirijskih znanosti te da kombinacije jednostavnih psihičkih elemenata u smislu »matematičke psihologije«^{egzaktno obračunava. Po tome je preteča, i Fechnera, i Wundta, i njihovog jednostranog gledanja pomoću pojma psihičkog mehanizma, koji se u psihologiji pretvara u očitu pseudoegzaktnost.}

V

U svom već citiranom znamenitom rektorskom govoru Marković zapravo postavlja zadatak našem »iz nova započetom radu«^{na području filozofije, da pođe po uzoru naših istraživanja na području povijesti književnosti, gdje smo prije toga nekoliko decenija otkrili korijene našeg narodnog literarnog stvaralaštva. Tako treba učiniti i na području filozofije te iz »mraka zaborav-}

nosti osvijetliti našu baštinu«. Marković kaže: »Nama danas, dočim iz nova počimamo filozofijsku radnju hrvatskoga naroda, podaju prošlovjekovni naši filozofijski pisci krasnu zadaću. Dosađa kao da ni nepostoje za nas; pridodajmo ih za nas!« Marković ističe da ni djela svih njih nemamo u našim bibliotekama. Sve to treba sabrati i po mogućnosti i na hrvatski jezik prevesti, i onda će tek »nov, narodni glas njihov rad oživjeti, jer će tek onda moći unići u organizam duševne skupnosti narodne...« A tu skupnost i samosvjesnost naroda kao uvjeta njegovog sigurnog i trajnog življenja kako ga je Marković izlagao, već smo spominjali. U ovoj svojoj raspravi on kaže: »Za stvaranje skupne narodne duševne osobnosti naše pridonijet će ovaj dijelak i misli starih naših filozofijskih pisaca, kad ih proučimo i narodnome životu pripojimo... s njima ćemo stupiti u uzvišeni hram umlija svjetskoga — ne doduše kao već domaći, nu premda kao kasne pridošlice, te bar s *častnim putnim* listom iz doba duševnoga preporoda Evrope«.

Sasvim je jasan zadatak koji Marković zadaje sebi a i svojim nasljednicima na filozofskoj katedri hrvatskoga sveučilišta. U djelima mnogobrojnih naših predšasnika, koji su stoljećima u evropskim filozofskim dijalozima, a i na katedrama stranih sveučilišta predavali filozofiju, treba potražiti njihove osnovne karakteristike, izvorišta njihovih osebnosti, one što su i naše karakteristike. U traženju biti te baštine zadatak je naših istraživanja. Uvrštavanje tih naših djela u kulturnu sadašnjicu znači obogaćivanje i naše sadašnje kulture.

Od naših klasika Marković se bavio specijalno Boškovićem, pa je bio i suorganizator mnogostranih istraživanja Boškovićevih djela u okviru Akademije, što je Akademija publicirala u tri knjige svojih *Radova*. Time je započeo jedan uzoran rad, koji je u Akademiji zaspao, a potreba za tim radom ostala neotklo-niva. Činjenica koja to potvrđuje je izdanje Boškovićeve *Teorije prirodne filozofije* (1974), koju je izdao Institut za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu u 2000 primjeraka. Knjiga je, iako relativno skupa, za tri mjeseca posve rasprodana. Potrebe za ostvarenje Markovićeva istraživačkog plana ostvaruje danas Odjel za filozofiju Centra za povijesne znanosti u Zagrebu.

VI

Herbart u traženju kritičke spoznaje, jednako u znanosti kao i u filozofiji, postavlja sve svoje teze na osnove pluralističkog realizma, koji se suprotstavlja u njegovo doba najjačim strujama monističkog idealističkog konstruktivizma, te je prema tome u jednom bogatom ali borbenom razdoblju filozofskoga mi-

šljenja otvarao horizonte novog kriticizma, koji je upravo trebao našem Markoviću kao polazište u novom traženju filozofije koja nije htjela preuzeti nikakve gotove sisteme, nego radne mogućnosti za jedno novo stvaralaštvo, ali ipak u povezanosti s traženjem naše neistražene filozofske baštine. A taj zadatak bio je onaj temeljan, te u skladu s čitavim životnim stvaralačkim stavom Markovića. On nije ni mogao preuzimati ili nasljeđivati neke tuđe filozofske sisteme, jer je u suprotnosti s time stajalo njegovo životno uvjerenje i životni poziv. Herbart mu je poslužio kao kritičko uvođenje u filozofijsko mišljenje s viđenjem otvorenih misaonih horizonata. Marković nije herbartijanac, jer on ne preuzima njegov gotov sistem, nego njegovu kritički domišljenu metodu. Marković, u traženju mogućnosti izvornosti naše filozofije, uzimao je svagda obzir na dva faktora: a) osebujnu narodnu kulturu i općeživotnu bit, b) našu filozofsku povijesnu baštinu. U traženju te sinteze odvijao se sav njegov filozofijski rad. Sam sebi postavlja zadatak da »pomogne svojoj kulturnoj sredini, a preko nje svome narodu u izgradnji jedne na znanju utemeljene bolje budućnosti, jer bez duha narodnoga nužno slijedi posljedica propasti naroda, dok filozofija oživljuje samosvijest naroda, a time osigurava i njegovo održanje u prostoru u kome živi«. Odbacujući svaki mogući eklekticizam kao i epigonstvo, Marković traži da njegovi slušači i čitači kritički priđu svim idejama povijesno zabilježenih pravaca, ali tek u mogućnosti da ih s narodnim stremljenjem usklade u stil narodnoga gledanja i ocjenjivanja života. On se bori odlučno i programatski protiv svakog kulturtregerstva, jednako umjetničkog kao i filozofskoga. Kao neminovno sredstvo za ostvarenje toga zadatka traži i stvara uz viđenje naših problema prvu našu filozofsku terminologiju. Životni vidici naše filozofske baštine, koji su se uglavnom ostvarivali u latinskom jeziku, mogli su biti uvažavani samo u idealnoj osebujnosti, ali bez narodne izražajnosti. Marković te obje tendence spaja u jedinstveno pregalastvo da stvori temelje našeg osebujnog filozofskog stvaralaštva. Bio je rodoljubni pjesnik i preuzeo na sebe zadatak da bude i rodoljubni učitelj filozofije. A to je oboje i bio. U javnom životu Hrvatske Markovićev duh je dugo vremena bio prisutan i djelotvoran u širokim okvirima naše kulture.

*Zusammenfassung***FRANJO MARKOVIĆ — PATRIOTISCHER DICHTER
UND PHILOSOPHIELEHRER
WIE WEIT WAR ER IN DER PHILOSOPHIE HERBARTIANER?**

Franjo Marković ist der erste Professor an der erneuerten Zagreber Philosophischen Fakultät 1874. In erster Linie ist er ein romantischer Dichter und der erste Autor einer Ästhetik in Kroatien, und als er Professor wird, hört er auf zu dichten und widmet sich nur der Philosophie.

Seine patriotische Poesie ist in dieser Richtung stark betont, und als er zur Philosophie gelangt, überträgt er diesen seinen Standpunkt auch auf das philosophische Schaffen. Herbarts philosophischer Standpunkt als Schuleinführung scheint ihm als der angemessenste für eine Einführung in die Philosophie. Die Lehrbücher Herbarts, die sich von Kants Lehrstuhl aus kritisch mit der spekulativen Philosophie des Idealismus auseinandersetzen, scheinen auch Marković am besten als Einführung in die freie wissenschaftliche Lehre an der Universität.

Sein allgemeiner kultureller Standpunkt lässt es nicht zum fertige-fremde philosophische Systeme an seinen Lehrstuhl zu übernehmen. Herbart steht ihm im Kritizismus der Methodologie nahe.

Im Einklang mit der kroatischen patriotischen Bewegung des Illyrismus, der die kroatische Literaturtradition neu belebt, versucht Marković in dem sehr umfangreichen kroatischen philosophischen Erbe, das meist in lateinischer Sprache, weniger in italienischer geschaffen wurde, einige wesentliche Charakteristiken des philosophischen Denkens zu finden und den Standpunkt zu sehen, den unsere Vorfahren in den europäischen wissenschaftlichen Dialogen eingenommen haben.

Der Kritizismus des wissenschaftlichen und philosophischen Denkens und die Spuren des kroatischen philosophischen Erbes sind die Quellen und Grundlagen seines Philosophierens, und so hat Marković als kritischer patriotischer Philosophielehrer die Grundlagen der Philosophielehre in Zagreb geschaffen.